

KUD: 373.2 .02(05)

RËNDËSIA E MENDIMIT KRITIK NË FËMIJËRINË E HERSHME DHE MBËSHTETJA E TIJ NGA EDUKATORJA

Zehrie Plakolli
Instituti Pedagogjik i Kosovës

Abstrakt

Mendimi kritik është një aftësi thelbësore kognitive, që ndikon në zhvillimin e fëmijëve nga moshja e hershme dhe është përcaktues në aftësimin e tyre për jetën, për këtë edhe e kemi vënë në fokus të këtij studimi.

Qëllimi i studimit është të analizojë teori të ndryshme lidhur me rëndësinë e mendimit kritik dhe praktikave të edukatoreve, për të mbështetur të menduarit kritik përgjatë fëmijërisë së hershme. Po ashtu, studimi ka për qëllim të identifikojë më konkretisht strategjitë efektive që i zbatojnë edukatorët për të stimuluar këtë kompetencë zhvillimore të fëmijët.

Pyetjet hulumtuese kanë të bëjnë me këto çështje studimore:

- *Rëndësinë e mendimit kritik sipas teorisë dhe sipas perceptimeve të edukatoreve (përmes intervistës);*
- *Rolin e edukatores dhe mjedisit të krijuar në stimulimin e mendimit kritik dhe kreativitetit të fëmijët;*
- *Praktikat e edukatoreve të zbatuara në klasë, në favor të mbështetjes së mendimit kritik;*
- *Dallimet në mes të praktikave të edukatoreve në I.P. publike dhe ato private, lidhur me qasjen ndaj kultivimit të mendimit kritik e kreativ të fëmijët parashkollorë.*

Gjetjet nga praktikave të institucioneve parashkollorë i kemi siguruar përmes pjesës empirike në terren, duke zbatuar vëzhgimin e praktikës së edukatoreve me fëmijët në klasë dhe intervistimin e tyre, për të parë opinionin që ato e kanë për mendimin kritik dhe për rolin e tyre, në mbështetje të nxitjes së tij në fëmijërinë e hershme.

Për mostër kemi përzgjedhur 15 edukatore (të cilat punojnë me fëmijët e moshës 3-6 vjeç), 10 nga institucionet parashkollorë publike dhe 5 nga institucionet private.

Kërkime Pedagogjike

Pjesën teorike të rezultateve të pritura e kemi ofruar përmes analizës së përmbajtjes së literaturës nga ekspertë të ndryshëm të edukimit parashkollor dhe mendimit kritik, kurse pjesën empirike të gjetjeve nga terreni e kemi përpunuar përmes përpunimit të të dhënave sipas metodës cilësore.

Gjetjet e studimit janë një platformë reale e të dhënave nga aktualiteti praktik i punës së edukatoreve, në bazë të të cilave janë nxjerrë konkludimet dhe rekomandimet e dedikuara për faktorët adekuatë të politikave dhe praktikave arsimore për këtë nivel edukimi, me qëllim të përmirësimit të praktikës profesionale të punës me fëmijët.

Thënë në mënyrë më të përgjithësuar, lidhur me mbështetjen praktike të fëmijëve në mendim kritik, rezultatet tregojnë se institucionet publike dhe private nuk dallojnë shumë dhe te shumica (afër 90%) e edukatoreve nuk kemi hasur zbatim të strategjive nxitëse të mendimit kritik, kanë munguar situatat sfiduese dhe provokuese të njohurive të fëmijëve. Në të shumtën e rasteve, kemi parë aktivitete të ngurta, jo fleksibile, dhe fëmijët më shumë ishin marrës të njohurive sesa pjesëmarrës aktivë dhe reflektues të mendimit kritik e krijues. Kurse kemi një dallim të theksuar në mes të praktikave të edukatoreve dhe perceptimeve ndaj mendimin kritik.

Fjalët kyçe: mendimi kritik, edukimi parashkollor, kreativiteti, roli i edukatores, strategjitë efektive

The importance of critical thinking in early childhood and its support by the educator

Abstract

Critical thinking is an essential cognitive skill that influences the development of children from an early age and is decisive in their life skills, which is why we have put it in the focus of this study.

The purpose of the study is to analyze different theories regarding the importance of critical thinking and the practices of educators to support critical thinking throughout early childhood. The study also aims to identify more specifically the effective strategies that educators implement to stimulate this developmental competence in children.

The research questions relate to the following study issues:

- *The importance of critical thinking according to theory and according to the perceptions of educators (through interviews);*
- *The role of the educator and the environment created in stimulating critical thinking and creativity in children;*
- *The practices of educators implemented in the classroom in favor of supporting critical thinking;*
- *The differences between the practices of educators in I.P. public and private, regarding the approach to cultivating critical and creative thinking in preschool children.*

We have obtained the findings from the practices of preschool institutions through the empirical part in the field, by implementing the observation of the practice of educators with children in the classroom and interviewing them, to see the opinion they have about critical thinking and their role, in supporting its promotion in early childhood.

For the sample, we have selected 15 educators (who work with children aged 3-6 years), 10 from public preschool institutions and 5 from private institutions.

We have provided the theoretical part of the expected results through the analysis of the content of the literature by various experts in preschool education and critical thinking, while we have processed the empirical part of the findings from the field through data processing according to the qualitative method.

The findings of the study are a real platform of data from the practical actuality of the work of educators, based on which conclusions and recommendations dedicated to adequate factors of educational policies and practices for this level of education have been drawn, with the aim of improving the professional practice of working with children.

More generally, regarding the practical support of children in critical thinking, the results show that public and private institutions do not differ much and in the majority (nearly 90%) of educators we did not encounter the implementation of strategies encouraging critical thinking, challenging and provocative situations of children's knowledge were missing. In most cases, we saw rigid, inflexible activities, and children were more recipients of knowledge than active participants and reflectors of critical and creative thinking. Meanwhile, we have a marked difference between the practices of educators and perceptions towards critical thinking.

Keywords: *critical thinking, preschool education, creativity, role of the educator, effective strategies*

1. Hyrja

Fëmijëria e hershme është një nga periudhat më të rëndësishme të jetës, pasi gjatë kësaj kohe formohet platforma themeltare për zhvillimin fizik, emocional, kognitiv dhe social të një fëmije. Studimet e ekspertëve tregojnë se vitet e para të jetës ndikojnë drejtpërdrejt dhe janë përcaktuese për suksesin e mëvonshëm në edukim, në mënyrë të komunikimit, në krijim të raporteve shoqërore, dhe në mirëqenien e përgjithshme të individit.

Edukimi në fëmijërinë e hershme duhet të krijojë te fëmija kulturë, rregulla, shije estetike, veti pozitive, sjellje adekuate dhe edukatë.

Po ashtu, sipas ekspertëve të kësaj fushe, përgjatë fëmijërisë së hershme, truri zhvillohet me ritëm të shpejtë, duke u ndikuar nga stimulimet, mjedisi, ndërveprimet dhe rrethanat në të cilat ai jeton. Eksperiencat pozitive apo negative gjatë kësaj periudhe mund të kenë ndikim afatgjatë në sjelljen dhe aftësitë e fëmijës. Gjatë këtyre viteve (0-6 vjet) fëmijët mësojnë të rregullojnë emocionet e tyre, të ndërtojnë marrëdhënie dhe të komunikojnë me të tjerët. Shprehitë e hershme të të nxënit, si kurioziteti, vëmendja dhe zgjidhja e problemeve, ndikojnë në aftësitë e mëvonshme akademike të fëmijëve dhe në të ardhmen e përgjithshme të tyre. Një fëmijëri e pasur, me përvoja pozitive, edukim cilësor dhe dashuri, krijon bazat për një jetë të suksesshme dhe të lumtur.

Bazuar në këto, të menduarit kritik është një nga aftësitë më të rëndësishme, për të cilën fëmijët duhet të aftësohen që në moshë të vogël, pasi që kjo është mënyra më efektive e zhvillimit kognitiv, e cila do t'u nevojitet gjatë tërë jetës. Fëmijëve përgjatë jetës së përditshme u ekspozohen numër i madh informacionesh, në familje apo institucion, prandaj aftësimi me mendimin kritik i ndihmon ata të analizojnë, të identifikojnë, të vlerësojnë, dhe të përcaktojnë çështjen apo problemin dhe të shprehin mendimin ose idenë për zgjidhjen e duhur lidhur me situata apo sfida të ndryshme.

Duke marrë parasysh këto që u potencuan më lart, lidhur me vlerat thelbësore të mendimit kritik dhe rëndësinë e aftësimin të fëmijëve parashkollorë me këtë kompetencë (mendimin kritik dhe analitik), e kemi parë të nevojshme të përcaktohem që në fokus të këtij studimi të jenë rëndësia e mendimit kritik në fëmijërinë e hershme, roli i edukatores në

stimulimin e mendimit kritik të parashkollorët dhe mënyra e mbështetjes praktike në institucione. Bazuar në këto objektiva, synojmë që studimi do të ofrojë argumente teorike pse është i rëndësishëm për fëmijët mendimi kritik dhe rekomandime si mund të mbështeten ata nga edukatorja dhe cilat mund të jenë strategjitë më efektive për stimulim të kësaj aftësie kognitive. Përfitues nga ky studim do të jenë edukatorët, fëmijët, dhe cilësia e përgjithshme e shërbimit të institucioneve parashkollore.

2. Shqyrtimi i literaturës

Tradicionalisht, mendohej se mendim kritik dhe qasje kreative mund të kenë vetëm një numër i kufizuar fëmijësh apo individësh, por, më vonë, studiues dhe ekspertë të zhvillimit të fëmijëve argumentojnë se të gjithë linden me sensin për mendim kritik e kreativitet dhe të gjithë fëmijët që nga lindja kanë natyrë eksploruese. Vetëm kështu ata fillojnë të krijojnë raporte me botën dhe ta njohin atë, kurse zhvillimi i tyre pastaj varet prej rrethanave jetësore dhe mundësive që u ofrohen atyre. Vygotsky (siç citohet nga RIE, 2023), që nga shekulli i kaluar, ka konstatuar se të menduarit kritik është aftësi thelbësore për zhvillim të përgjithshëm kognitiv, zgjidhje të problemeve, vendimmarrje dhe vetëmenaxhim. Po ashtu, sipas Vigotskit, fëmijët duhet të aftësohen për mendim kritik në mënyrë sa më të natyrshme, spontanisht, përmes lojës. Loja krijuese mbështet zhvillimin njohës në mënyra të shumanshme, sepse gjatë lojës fëmijët kanë lirinë, mundësinë për eksplorim, për shprehje të mendimeve dhe ideve të reja individuale e origjinale. Për këtë arsye, edhe Facione (2015) thekson se mendimi kritik është një mekanizëm vendimmarrës, i cili e ndihmon individin të rregullojë idetë. Po ashtu, Facione konstaton që mendimi kritik përbëhet nga këto dimensione; interpretimi, analiza vlerësimi, konkludimi, shpjegimi, komunikimi, vetërregullimi dhe meta-kognicioni (vetënjohja).

Mendimi kritik është ndër aftësitë më të vlefshme që sistemi arsimor mund t'i zhvillojë me fëmijët përmes praktikës profesionale. Mendimi kritik është i rëndësishëm posaçërisht për fëmijërinë e hershme, për arsye se fëmija duhet të aftësohet jo vetëm për ta marrë informacionin, por edhe për ta

analizuar e kuptuar drejt atë (O'Reilly et al., 2022). Dhe, nëse fëmijët nuk aftësohen që ta analizojnë informatën apo situatën, me të cilën kanë të bëjnë, ata mund të mashtrohen (Brousseau-Liard, 2017).

Kultivimi i aftësive kreative dhe të mendimit kritik në fëmijëri të hershme kontribuon në një të ardhme me mirëqenie dhe ngritje akademike dhe, zakonisht, mendimtarët kritikë e kreativë janë kontribuues në komunitet dhe në shoqëri (Vincent-Lancrin, 2021). Të menduarit kritik dhe kreativ kanë lidhshmëri reciproke, por, thënë specifikisht, të menduarit kreativ ka të bëjë më shumë me imagjinatën dhe krijimin, kurse mendimi kritik ka të bëjë me aftësitë njohëse dhe arsyetimin (Resnick, 2017).

Sipas Jouppila (2021), aftësitë njohëse të fëmijëve zhvillohen kryesisht në fëmijërinë e hershme, prandaj duhet të mbështeten proceset e të menduarit të fëmijët, të orientohen kah të menduarit dhe të analizuarit kritik. Në këtë mënyrë, fëmijët i nxisim që të mendojnë vetë dhe të mbajnë përgjegjësi për ato që bëjnë. Po ashtu, sipas Santín dhe Hobbelink (2020), zhvillimi i imagjinatës dhe kreativiteti (veprimet krijuese) stimulohen përmes mendimit kritik, dhe anasjelltas, mendimi kritik stimulohet përmes imagjinatës dhe kapaciteteve kreative.

Edukatori i fëmijërisë së hershme ka obligim dhe përgjegjësi në zbatimin e metodave dhe strategjive mbështetëse, aftësimin të fëmijëve për të menduarit kritik, duke përzgjedhur dhe zbatuar strategji efektive dhe duke krijuar e ekspozuar për fëmijët një mjedis motivues për mendim kritik e krijues. Këto aftësi vendosin një bazë të fortë të për të mësuarit gjatë gjithë jetës, duke i fuqizuar ata që të kenë mendime origjinale, analitike, që të zgjidhin probleme në mënyrë kreative dhe të marrin vendime të arsyetuara (Wahyuningsih et al., 2020). Mendimi kritik te fëmijët mund të zhvillohet përmes praktikave pedagogjike, nga ana e edukatoreve dhe mbështetjes familjare në këtë aspekt. Paul & Elder (2020) mendojnë se nëse një edukator kultivon te fëmijët mendimin kritik ajo kupton qartë se çka dinë fëmijët dhe çka duhet ajo t'i mësojë tutje.

Nurjanah (2020), në studimin „Zhvillimi i të menduarit kritik tek fëmijët parashkollorë”, ka potencuar se të menduarit kritik është një nga aftësitë më të rëndësishme që fëmijët duhet ta posedojnë që nga fëmijëria e hershme, sepse është “një mjet” njohës, i cili do t'u nevojitet në moshën e rritur. Sipas

po këtij autori, mendimi kritik është aftësia e fëmijëve për të imagjinuar, analizuar, vlerësuar dhe arsyetuar atë me të cilën ata kanë të bëjnë. Kështu, ata formojnë opinione, kuptojnë dhe përjetojnë vetënjohjen për kapacitetet dhe mundësitë e veta.

Rajiv (2021) thotë se të menduarit është në natyrën njerëzore, prandaj të menduarit kritik është një aftësi që çdo individ duhet ta zotërojë që nga fëmijëria, në mënyrë që më vonë të ketë sukses në jetën e tij personale dhe profesionale.

Psikologu Wallas (1920) pohon se ofrimi i një mjedisi kreativ për të mësuarit e ndihmon zhvillimin e kapaciteteve kreative të fëmijëve, zhvillimin e imagjinatës, të menduarit kritik dhe zhvillimin kognitiv në përgjithësi. Prandaj, Alwali (2022) thekson se programet cilësore të edukimit në fëmijërinë e hershme duhet të fokusohen në kultivimin e aftësive të të menduarit kritik të fëmijët parashkollorë, sepse kjo sjell shumë përfitime për jetët e fëmijëve në të ardhmen e tyre.

Kurse, studiuesit e mendimit kritik në përgjithësi potencojnë se për mendimin kritik e kreativitetin nuk mjaftojnë vetëm aftësitë, por edhe prirjet dhe talenti dhe se këto janë të lidhura thelbësisht (Davies, Forman, Rasi, & Stevens, 2002).

Një konsideratë shumë e rëndësishme për mendimin kritik është nga Fisher (2014), i cili thotë se cilësia e të menduarit tonë kritik përcakton cilësinë e jetës tonë. Për këtë mendimi kritik duhet të promovohet sa më shumë që nga fëmijëria e hershme.

Prandaj, vlen koncepti i O'Reilly, Devitt, dhe Hayes (2022) se mendimi kritik është aftësi thelbësore e shekullit 21, e cila të fëmijët duhet të zhvillohet që nga moshën 3-vjeçare.

Kurse, sipas studimit të Rivas, Saiz, dhe Ossa (2022), mendimi kritik, përveç tjerash, mundëson edhe meta-njohjen (vetënjohjen), gjë që është tepër e rëndësishme për funksionimin e një fëmije ose individi gjatë gjithë jetës.

Mënyra stimuluese për mendim kritik, kreativ dhe zgjidhje të problemeve

Sipas Templar (2019), të mësosh fëmijët të mendojnë në mënyrë kritike është aftësi më e rëndësishme për të tashmen dhe të ardhmen e tyre. Të menduarit kritik përfshin aftësinë e të menduarit qartë dhe racionalisht, për të lidhur mendimin me idetë për reflektim të pavarur analitik, kreativ dhe për zgjidhje të problemeve. Fëmijët tanimë në kohën e zhvillimeve dhe ndryshimeve permanente, fëmijët duhet të aftësohen të bëjnë më shumë se të imitojnë apo të përsërisin, ata duhet të aftësohen që, përveç pranimit të informatës, të dinë edhe ta analizojnë, ta krahasojnë, të bëjnë dallime, të nxjerrin konkludime, dhe të japin mendimin e tyre individual, si dhe të dinë edhe të krijojnë gjëra nga qasje individuale (jo vetëm imitim).

Zhvillimi i aftësive të kësaj natyre te fëmija mund të mbështetet përmes krijimit të mjedisit atraktiv me mundësi eksperimentimi, me mundësi ndërveprimi; përmes pyetjeve të hapura; ngritjes së dilemave dhe krijimit të mundësive për angazhim dhe reflektim të fëmijëve në mënyrë individuale dhe grupore, duke e vënë në funksion zhvillimin e imagjinatës dhe mundësinë për të shprehur mendimin ndryshe.

Në çdo dokument kurrikular për fëmijërinë e hershme, edhe ato vendore, kompetencës për mendimin kritik, analitik dhe zhvillim të imagjinatës, i kushtohet rëndësi e veçantë dhe, bazuar në ndikimin që ka në zhvillimin kognitiv dhe atë të përgjithshëm të fëmijës, objektivat për këtë kompetencë janë prioritare.

Kurse, sipas Willingham (2019), fëmijët në çdo rrethanë dhe situatë duhet ta vënë në funksion mendimin kritik, nuk mjafton të angazhohen vetëm përmes teknikave (krahasimi, analizimi, vlerësimi), sepse te fëmijët duhet të zgjerohen njohuritë. Të pasurohet leksiku i të kuptuarit dhe i të shprehurit të mendimit të tyre. Kështu që, për një zhvillim kognitiv të gjerë, të thellë e të qëndrueshëm, duhet ta kemi në fokus të përhershëm zhvillimin e mendimit kritik, analitik e kreativ. Kjo kategori e mendimit stimulohet nga krijimi i njohurive të gjera, i pyetjeve të duhura nxitëse dhe nga praktika të vazhdueshme nga çdo fushë apo lëndë mësimore.

3. Deklarimi i problemit

Bazuar në konstatime teorike të ekspertëve të pedagogjisë dhe psikologjisë së fëmijëve dhe në të dhëna e argumentime të studiuesve të kësaj fushe, mendimi kritik është thelbësor për zhvillim kognitiv të fëmijëve dhe më vonë, përcaktues i cilësisë së jetës dhe sukseseve të të rriturve. Sipas studimeve, mendimi analitik dhe kritik duhet që të kultivohet te fëmija në mënyrë sa më të hershme, prandaj programet edukative të fëmijërisë së hershme duhet ta kenë në fokus aftësimin e fëmijëve për mendim kritik. Si rrjedhojë e kësaj, edukatorët duhet të kenë qasje adekuate, të zbatojnë metoda e qasje efektive, për stimulim të mendimit kritik të fëmijëve, sepse nga qasja pedagogjike e tyre varet zhvillimi i kësaj kompetence të fëmijëve, e cila tashmë edhe është kompetenca e parë e kurrikulës për fëmijërinë e hershme në Kosovë. Kështu që, duke parë vlerën e pakontestueshme të mendimit kritik për pjekurinë e fëmijëve dhe rolin e edukatorës në zhvillimin e kësaj aftësie, si dhe nevojën për ngritje profesionale të edukatoreve, jemi përcaktuar për këtë temë studimore. Prandaj, përmes rezultateve të këtij studimi, synojmë të kontribuojmë në sensibilizimin e rëndësisë së mendimit kritik, adresimin e rekomandimeve të kompetentët për zhvillim profesional të edukatoreve dhe ngritjen e cilësisë së punës me fëmijë.

4. Qëllimi dhe pyetjet kërkimore

4.1. Qëllimi i hulumtimit

Qëllimi i këtij studimi është të analizojë rëndësinë e mendimit kritik dhe praktikën e edukatoreve për të mbështetur të menduarit kritik në fëmijërinë e hershme. Po ashtu, studimi ka për qëllim të identifikojë strategjitë efektive, të cilat i zbatojnë edukatorët për të stimuluar mendimin kritik të fëmijëve parashkollorë. Bazuar në gjetjet, studimi ka për qëllim të ofrojë edhe rekomandimet për edukatorët dhe kompetentët për ngritje të cilësisë së edukimit parashkollor.

4.2. Pyetjet hulumtuese

- Cila është rëndësia e mendimit kritik në fëmijërinë e hershme sipas ekspertëve të kësaj fushe?
- Cilat janë opinionet e edukatoreve për mendimin kritik?
- Cilat janë praktikat e edukatoreve lidhur me mbështetjen e fëmijëve në zhvillimin e të menduarit kritik?
- Sa është mjedisi edukativ motivues për të menduarit kritik e kreativ të fëmijëve?

5. Metodologjia e hulumtimit

Për realizim të hulumtimit, kemi përcaktuar metodën cilësore, sepse, duke menduar që është më adekuate për të siguruar të dhënat që janë në koherencë me qëllimin e këtij studimi dhe rezultateve që synojmë të arrijmë.

5.1. Popullata dhe mostra

Për mostër jemi përcaktuar të kemi 10 edukatore të institucioneve parashkollore publike dhe 5 edukatore që punojnë me institucione private. Përzgjedhjen e kemi bërë të qëllimshme, duke marrë parasysh parametra të përvojës së edukatoreve (mbi 2 vjet), rajonit, numrit të fëmijëve në klasë dhe moshën 3 - 6 vjeç të fëmijëve.

5.2. Instrumentet për mbledhjen e të dhënave

Për mbledhjen e të dhënave kemi zbatuar dy instrumente: Protokollin e vëzhgimit, për praktikën e punës së edukatoreve me fëmijët dhe intervistën gjysmë të strukturuar me të njëjtat edukatore.

5.3. Procedurat e mbledhjes së të dhënave

Mbledhjen e të dhënave e kemi bërë përmes dy proceseve: vëzhgimit të punës praktike në klasë dhe intervistimit të së njëjtës edukatore lidhur me opinionin e saj për rëndësinë e mendimit kritik në fëmijërinë e hershme dhe strategjitë nxitëse që ajo i zbaton.

5.4. Procedura e analizës dhe interpretimit të të dhënave

Përpunimin e të dhënave e kemi zhvilluar duke u bazuar në çështjet tematike të paraqitura në instrumentet hulumtuese (në vëzhgim dhe intervistë), të cilat janë të lidhura ngushtë me qëllimin dhe pyetjet hulumtuese të studimit, sipas metodës cilësore.

Fillimisht është bërë kodimi i instrumenteve, pastaj seleksionimi tematik i të dhënave të ndara nga dy instrumentet e ndryshme (protokolli i vëzhgimit dhe intervista), pastaj përpunimin dhe komentimin duke i organizuar në kapituj tematikë, sipas objektivave kërkimore.

5.5. Aspektet etike të hulumtimit

Të dhënat janë mbledhur sipas planifikimit të detajuar dhe në koordinim paraprak me institucionet parashkollore, duke i informuar për qëllimin e hulumtimit përmes e-mailit, por sipas nevojës edhe përmes sqarimeve nëpërmjet komunikimit verbal, me qëllim të konsideratës ndaj tyre.

6. REZULTATET

Bazuar në qëllimin dhe natyrën e hulumtimit, përveç ofrimit të njohurive teorike nga ekspertë të ndryshëm të fushës së mendimit kritik e kreativ, lidhur me rëndësinë e tij dhe rolin e edukatores në zhvillimin e kësaj kompetence te fëmijët, studimi pasqyron edhe të dhëna empirike, për identifikimin e praktikës pedagogjike të edukatores, në raport me aftësimin e fëmijëve për mendim kritik, kreativitetin dhe perceptimet e edukatoreve lidhur me këto specifika. Këto rezultate janë thelbësore dhe të marra nga

sesionet e punës së edukatores, përgjatë realizimit të aktiviteteve në klasë, duke parë (vëzhguar) mënyrën e komunikimit me fëmijët, aktivitetet që zbatohen, çfarë strategjish zbatohen për aftësimin e nxënësve për mendim kritik, kreativitet, mendim të qartë për zgjidhjen e problemeve. Rezultatet e kësaj natyre specifike bazohen në të dhënat nga 15 institucione parashkollore, gjegjësisht nga 15 edukatore (10 nga I.P. publike, 5 private) që punojnë me grupmoshën 3-6 vjeç.

Struktura e përpunimit të të dhënave

Pas mbledhjes së të dhënave, përmes instrumentit të vëzhgimit dhe instrumentit të intervistës, është bërë kodimi dhe shqyrtimi i reflektimit praktik dhe verbal të edukatoreve, lidhur me mendimin kritik, analitik e kreativ. Rezultatet i kemi klasifikuar në rezultate të siguruara nga vëzhgimi dhe nga intervistat me edukatoret.

6.1. Rezultatet nga vëzhgimi i edukatoreve

6.1.1. Qasja e edukatores ndaj fëmijëve dhe mënyra e komunikimit

Edukatoret, në përgjithësi, bënin përpjekje për një komunikim pozitiv e miqësor me fëmijët, për një raport të afërt me ta, por këtë nuk arrinin ta bënin të gjitha. Këtë arrinin ta bënin vetëm ato të cilat kishin talent e fleksibilitet në qasje, që e njihnin më thellësisht punën e tyre, që ishin më të përgatitura profesionalisht, dhe që e kuptonin botën e fëmijëve. Të tilla ishin vetëm 3 nga 15 edukatoret. Kurse shumica e edukatoreve kishin një komunikim formal, me leksik jo shumë adekuat për kapacitetet kognitive të fëmijëve të moshës 3-6 vjeç, nuk ishin shumë pjesëmarrëse në aktivitete, nuk zhvillonin shumë bashkëbisedim dhe shprehje lirshëm të fëmijëve, pa kufizim të kohës, nuk i përkushtoheshin reflektimit të fëmijëve, dëgjimit të asaj që e thoshin. Ato më shumë e bënin rolin e instruktoreve, si dhe çka duhet të bëjnë fëmijët për realizim të aktivitetit, sesa bashkëlojtars.

6.1.2. Strategjitë mbështetëse të mendimit kritik dhe kreativitetit, të zbatuara në praktikë nga edukatorja

Sipas të dhënave nga vëzhgimi i praktikave të edukatoreve në klasë, shumica prej tyre përpiqen të mbështesin fëmijët në shprehje të kreativitetit dhe mendimit kritik, por atë e bëjnë në mënyrë të kufizuar, përmes pyetjeve të hapura përgjatë realizimit të temës dhe aktivitetit të planifikuar. Vetëm 2 nga 15 edukatorët u lexuan fëmijëve nga një përrallë, gjegjësisht tregim, dhe, bazuar në atë përmbajtje, edukatorët i nxitnin fëmijët të bëjnë pyetje dhe të shprehnin ato që i kishin kuptuar. Po ashtu, vetëm këto dy analizuan së bashku me fëmijët personazhet, karakteret, sjelljen e tyre dhe ecurinë e ngjarjes, përmes shprehjes së dilemave, pyetjeve të hapura me shumë mundësi të përgjigjeve dhe komunikimit të lirë.

Metodat/strategjitë e përdorura nga 13 edukatorët e tjera, për nxitje dhe mbështetje të mendimit kritik, ishin mjaft të varfra, modeste, joatraktive, dhe përfshijnë kryesisht përdorimin e pyetjeve të hapura, me nivel të ulët sfidues, si dhe aktiviteti me ngjyrosje ose vizatim, me qëllim të ndërlidhjes me kreativitetin artistik. Një rast ishte i vetmi kur edukatorja inkurajon në mënyrë strategjike fëmijët që të argumentojnë përgjigjen e tyre, pse mendojnë ose pse thonë ashtu, gjë që është shumë efektive për ngritjen e aftësive të fëmijëve, për të menduarit e pavarur, të analizuarit dhe të shprehurit verbal.

Ndërkaq, në asnjë rast, nuk kemi hasur në aktivitete që mund të provokonin imagjinatën dhe mendimin kritik të fëmijëve, nuk kemi hasur në krijim të situatave kur kërkohen propozime të fëmijëve për zgjidhje e problemit, as lojëra imagjinative që do të sfidonin aftësitë e fëmijëve në të menduar individual dhe të pavarur.

6.1.3. Krijimi i mjedisit fleksibil, atraktiv e motivues, për mendimin kritik dhe kreativitetin

Përgjatë vëzhgimit të punës praktike të edukatoreve në hapësirat institucionale, në përgjithësi kemi hasur në ambient komod infrastrukturor dhe relativisht të pasur me mjete e materiale. Te 6 nga 15 edukatorët e vëzhguara mjedisi ishte i dizajnuar në hapësirën e përgjithshme dhe sipas qasjes me kënde, ishin të krijuara katër këndet e lojës dhe eksplorimit (këndi

i konstruksioneve, i librit-leximit, i shkencave dhe i dramës-artit), të cilat u japin fëmijëve mundësi zgjedhjeje për krijim dhe eksplorim. Po ashtu, pothuajse të gjitha edukatorët, në përgjithësi, mjedisi në 15 klasat e vëzhguara ishte i mjaftueshëm, i shndritshëm, i qasshëm, i pajisur me inventar adekuat, me mjete dhe materiale, (kryesisht të gatshme, e shumë pak me materiale të riciklueshme dhe të pakushtueshme, të cilat mundësojnë improvizime dhe kreacione të fëmijëve), që mund të nxisin kreativitetin dhe mendimin kritik të fëmijëve. Me gjithë këtë, në shumicën e rasteve, mungonte qasja fleksibile dhe atraktive e edukatores, në raport me mënyrën e realizimit të aktiviteteve. Mjedisi ishte, në shumicën e rasteve, i shfrytëzuar në mënyrë të ngurtë dhe statike, nuk kishte përpjekje të mirëfillta për ndryshim të renditjes së mjeteve, të inventarit, për të krijuar mjedis sfidues, befasues, motivues e atraktiv dhe manipulativ për të provokuar vëmendjen, kapacitetet dhe dëshirat e fëmijëve.

Një gjetje e veçantë, por pothuajse e përgjithshme, te 14 nga 15 edukatorët e vëzhguara, është që, përveçqë nuk kemi hasur në shfrytëzim të të gjitha mundësive mjedisore të përgjithshme që i posedon institucioni parashkollor (sallat shumëdimensionale, hollët, korridoret, shkallët etj.), ato nuk e shfrytëzojnë pothuajse fare për realizim të aktiviteteve mbi tema të ndryshme as mjedisin e jashtëm, i cili është si një atele e hapur multidimensionale, me mundësi të pakufizuara për çfarëdo aktiviteteve nga të gjitha fushat dhe kompetencat zhvillimore të fëmijëve. Shfrytëzimi i mjedisit të hapur ka shumë benefite: freskimin e fëmijëve, disponimin, shëndetin fizik dhe emocional, zhvillimin social, por në mënyrë specifike edhe reflektimin dhe aftësimin e fëmijëve në aspekt të mendimit kritik dhe analitik, duke u bërë pyetje dhe duke bashkëbiseduar me fëmijët rreth atyre që ata i shohin jashtë, rreth zërave që dëgjojnë, gjallesave që hasin (skraja, milingona, flutura, kërmij etj., të cilat pastaj edhe mund t'i vizatojnë në klasë ato që i kanë parë), rreth fenomeneve shkak-pasojë, si shiu, drita, dielli, ylberi, pamjet që „shkakton” secila stinë në ambient të jashtëm - natyrë etj. Vetëm njëra e realizoi kreativitetin në oborr të institucionit, sepse dita kur ne ishim në vëzhgim qëllor të ishte dita botërore e ruajtjes së mjedisit, kështu që tema ishte „Ta ruajmë dhe zbulojmë mjedisin”. Mjediset fleksibile, materialet dhe mjetet e pasura didaktike të përshtatura mirë me temën dhe dëshirat e nevojat e fëmijëve, luajnë rol thelbësor dhe ofrojnë më shumë

mundësi për mendim kritik, të pavarur, individual dhe angazhim, disponim e mirëqenie emocionale të fëmijëve.

6.1.4. Vlerësimi i përgjithshëm nga vëzhgimi i edukatoreve

Pothuajse të gjitha edukatorët e vëzhguara përpiqen të zbatojnë mbështetje të fëmijëve në mendim kritik, por shumica, përmes metodave të kufizuara, kryesisht përmes pyetjeve të hapura. Nuk kishim raste praktike të stimulimit të mendimit kritik e kreativ, përmes analizës së ndonjë situatë, ndonjë problemi sfidues, të ndonjë pamjeje vizuale apo ilustrimi, nuk kemi hasur në raste kur edukatorja hap dilema dhe nxit diskutim rreth një konflikti, një ngjarjeje, një sjelljeje apo një krahasimi të dy gjërave, dy fenomeneve apo dy pikturave, fotove apo të personazheve. Atyre u krijoheshin situata dhe u bëheshin pyetje të rëndomta dhe fëmijët përgjigjeshin e zgjidhnin çështjen në mënyrë të thjeshtë, pa vështirësi fare. Asnjëra nga 15 edukatorët e vëzhguara nuk i sfidoi fëmijët me një aktivitet apo krijim të një rrethane kur fëmijët duhet të reflektonin përmes mendimit analitik e kritik për zgjidhje të problemit. Pra, në 90% të rasteve të studimit nuk zbatoheshin aktivitete as strategji sfiduese dhe adekuate për nxitje të mendimit kritik të fëmijëve.

6.2. Rezultatet nga intervistimi i edukatoreve

6.2.1. Opinioni i edukatores për mendimin kritik dhe rëndësinë e tij

Perceptimet e edukatoreve për mendimin kritik, analitik dhe kreativitetin, normalisht që janë të ndryshme, por vetëm 4 nga 15 edukatorët e vëzhguara kanë njohuri të duhura lidhur me rëndësinë e mendimit kritik në zhvillimin e shumanshëm të fëmijës, lidhur me zhvillimin e qëndrueshëm kognitiv dhe në aftësimin për jetën e përditshme në përgjithësi. Kurse 6 nga edukatorët për mendimin kritik e kreativ kanë mendim shumë të kufizuar dhe nuk kanë njohuri për këtë aspekt zhvillimor thelbësor të fëmijëve. Këto përgjatë intervistimit verbal potencojnë se mendimi kritik e kreativiteti lidhen kryesisht me aktivitete dhe praktika artistike, si vizatimi, piktura, skulptura dhe muzika. Ato nuk e kanë idenë se kreativiteti dhe mendimi kritik të fëmija mund të stimulohet pothuajse përmes çdo aktiviteti, qoftë aktivitet fizik,

kognitiv, artistik apo gjuhë e komunikim (p. sh., përgjatë kohës së aktiviteteve fizike, përgjatë kohës së ushqimit, duke bashkëbiseduar për ushqim përgjatë procesit të përgatitjes për shtëpi interaktivitet rreth veshjes, rreth motit që është prezent jashtë etj.) Bazuar në rëndësinë që ka mendimi kritik për zhvillimin holistik të fëmijëve, në dokumentet zyrtare e profesionale për parashkollorët, përfshirë edhe kurrikulën e re për moshën 0-6 vjeç, të sapopërfunduar, është si kompetencë e parë zhvillimore.

Shumica e edukatoreve (11=15) kanë potencuar se për mbështetje të aftësive të fëmijëve në mendim kritik dhe kreativ nevojitet të realizohen aktivitete të veçanta artistike.

Vetëm 4 nga ato, si metoda mbështetëse për mendim kritik e kreativ përmendin disa metoda adekuate, si krijimi i mjedisit atraktiv, bërja e pyetjeve të hapura, analizimi i fotove apo ilustrimeve, të shprehurit e mendimit të pavarur të fëmijëve lidhur me analizimin e ndonjë përralle apo ngjarje, personazheve etj.

Njëra nga edukatoret publike mendimin kritik e nënkupton si “shfaqje e mendjes në mënyra të ndryshme, me anë të asaj që ai dëshiron”. Po ashtu, një nga edukatoret mendimin kritik e percepton si „aftësi e fëmijëve për të menduar me kokën e vet, për të bërë pyetje dhe për të shprehur mendimin e vet”.

Ndërsa, dy të tjera mendimin kritik e kuptojnë si „aftësi për të vepruar në mënyrë individuale, gjë që i ndihmon të mos kopjojnë apo imitojnë”.

Por, edukatoret e vëzhguara në përgjithësi nuk kanë njohuri të duhura lidhur me rolin dhe rëndësinë e mendimit kritik, si përcaktues për suksese në zhvillim kognitiv, përcaktuese në suksesin për zgjidhje të problemeve dhe në krijimin e vetëbesimit të tyre.

Disa nga edukatoret (5 nga 15) mendojnë që aftësi për mendim kritik e kreativ mund të kenë vetëm fëmijët e talentuar, gjë që është shumë dëshpëruese, sepse me këtë botëkuptim ato nuk kanë tendencë që të realizojnë aktivitete me fokus mendimin kritik, ku do të përfshiheshin të gjithë fëmijët.

6.2.2. Opinioni i edukatores për rolin e saj në nxitjen dhe aftësimin e fëmijëve për mendim kritik e kreativ dhe zhvillim të imagjinatës

Edukatoret, në përgjithësi, theksojnë rëndësinë e rolit të tyre në realizim të praktikave dhe qasjes mbështetëse për të zhvilluar mendimin kritik të fëmijëve. Ato përmendin rëndësinë e krijimit të raportit të afërt me fëmijët dhe afërsi në komunikim reciprok, në zbatim të pyetjeve që nxisin të menduarit, por asnjëra nuk potencon që në stimulim të kësaj aftësie të fëmijët ato kanë rol vendimtar, sepse mendimi kritik zhvillohet përmes mundësive që ato i krijojnë në një mjedis motivues, në ofrim të mjeteve e materialeve atraktive provokuese për kureshtjen e fëmijëve dhe të përshtatshme për interesat e tyre.

Kurse njëra nga edukatoret thotë që në mendimin kritik më shumë mund të ndikojnë prindërit, sepse fëmijët janë të tyre.

6.2.3. Opinioni i edukatores lidhur me strategjitë që ajo zbaton në favor të stimulimit të mendimit kritik

Lidhur me këtë pikë, nga edukatoret kemi përgjigje mjaft të varfra. Shumica nga këto janë marrë me planet shabllone, temat formale që i kanë rutina ditore, javore, mujore e vjetore, të përshtatura me festat, stinët dhe eventualisht profesionet. Nga 15 edukatoret e intervistuar, vetëm 6 dinë deri diku të reflektojnë diçka lidhur me stimulimin e fëmijëve në mendim kritik e kreativ, për aktivitetet mbështetëse që përpiqen t'i realizojnë. Kurse 9 të tjerat nuk janë në gjendje të rrëfejnë në mënyrë profesionale as për mendimin kritik e kreativ, e aq më pak për mënyra e teknika mbështetëse, me përjashtim të pyetjeve të hapura apo vizatimeve e ilustrimeve.

Njëra nga edukatoret potencon që si strategji për nxitje të mendimit kritik të fëmijëve ka zbatimin e kurrikulës dhe zbatimin e metodës “Fëmija në qendër”.

Strategjitë e zakonshme, që përfshijnë lojëra imagjinative, pyetje me shumë alternativa për përgjigje, dhe aktivitete të bazuara në zgjidhje problemesh, nuk i ofron asnjëra nga 15 edukatoret.

6.2.4. Opinioni i edukatoreve për rëndësinë e mjedisit në stimulimin e mendimit kritik

Në përgjithësi, edukatorët theksojnë rëndësinë dhe ndikimin që ka mjedisi në gjendjen e përgjithshme të fëmijëve, flasim për mjedisin motivues, për mundësitë që i krijon mjedisi për zhvillim të aktiviteteve të ndryshme, duke theksuar ndikimin e mjedisit të pasur e të përshtatshëm edhe në nxitje të mendimit kritik.

Bazuar në këto, mund të themi se të gjitha edukatorët pohojnë se kujdesen që të krijojnë një mjedis të përshtatshëm, të qasshëm nga të gjithë fëmijët, të pasur me mjete e me materiale (por në këtë aspekt pothuajse të gjitha ankohen që nuk kanë mjaftueshëm materiale shpenzuese, as printer, dhe vetë duhet të shumëzojnë materialet që u nevojiten). Tetë prej tyre pohojnë që i kanë të krijuara këndet në klasë, duke u mundësuar fëmijëve që pas aktiviteteve të përbashkëta të shfrytëzojnë mjediset që ata i preferojnë për eksplorim dhe krijime të ndryshme. Asnjëra nga edukatorët nuk pohon që bëjnë lëvizje të inventarit sipas nevojës së përshtatshmërisë së mjedisit, në raport me temën e aktivitetit që realizohet, inventari zakonisht është gjithnjë statik (karriket, tavolinat, dollapët etj.). Asnjërin nga këto nuk e shfrytëzojnë për krijim të një mjedisi më ndryshe, më atraktiv dhe më simpatik për nxënësit. Dy nga edukatorët e institucioneve parashkollore publike theksojnë se me rëndësi është që mjedisi të jetë i pastër dhe të jenë muret e pastra, në mënyrë që të mbushen me ekspozime të punimeve të fëmijëve. Si përfundim, edukatorët nuk dinë të reflektojnë në nivel profesional për raportin e mjedisit me mendimin kritik të fëmijëve.

Kurse shumica e edukatoreve lidhur me aktivitet që ato i realizojnë, me qëllim të motivimit të mendimit kritik, analitik dhe zgjidhjes së problemeve, (12 nga 15 edukatorët) pohojnë se zbatojmë aktivitete të veçanta, të natyrës kreative, si: modelime (me materiale të ndryshme: argjila, plastelinë, letër etj.), ilustrim, pikturim, skulptura. Këto nuk arrijnë të perceptojnë faktin që në punën me fëmijët nuk duhet të ketë shumë saktësi, kufizime e shabllonizime, dhe gjithçka duhet të jetë përmes lojës e aktiviteteve atraktive, kështu që pothuajse secili aktivitet në fëmijërinë e hershme përmban fleksibilitet dhe integrim të fushave të ndryshme zhvillimore, përfshirë gjuhën dhe komunikimin, zhvillimin fizik, zhvillimin kognitiv,

zhvillimin socio-emocional dhe patjetër, në një masë, edhe mendim kritik e kreativ (sepse pa angazhim të mendimit kritik e kreativ fëmija as nuk mund të komunikojë, as të vizatojë, as të ndërtojë, as të këndojë etj. Vetëm 3 nga 15 edukatoret thonë që nxitjen e mendimit kritik, analitik dhe aftësitë individuale të zgjidhjes së problemeve, bëjnë përpjekje që t'ua nxisin fëmijëve përmes bashkëbisedimit, pyetjeve të hapura, ngritjes së dilemave edhe përgjatë procesit të ushqimit (duke analizuar ushqimin, shijen, prejardhjen, ngjyrat, formën etj.) përgjatë daljes në ambient të hapur (duke diskutuar rreth atyre që kanë mundësi t'i hasin) apo përgjatë çdo aktiviteti apo loje që e realizojnë.

6.3. Dallimi i të dhënave për edukatoret (lidhur me mbështetjen e mendimit kritik të fëmijëve) nga praktikat përmes vëzhgimit me opinionet e tyre përmes intervistës

Në shumicën e çështjeve dhe specifikave të trajtuara, kemi jo koherencë në mes të reflektimit verbal dhe reflektimit praktik të edukatoreve lidhur me mbështetjen e fëmijëve në mendim kritik e kreativ. Këto dallime argumentohen përmes fakteve që i kemi identifikuar nga vëzhgimi dhe intervistimi i edukatoreve.

Gjatë bashkëbisedimit pothuajse të gjitha edukatoret shprehen që e preferojnë dhe e zbatojnë një raport të afërt reciprok me fëmijën, një komunikim me qasje miqësore, por përgjatë vëzhgimit të punës praktike në klasë, te shumica e tyre, kemi identifikuar komunikim jo shumë të afërt dhe adekuat për moshën e fëmijëve (3-6 vjeç), një leksik të nivelit më të lartë akademik sesa kapacitetet e fëmijëve.

Kontradikta hasim edhe në atë që e thonë edukatoret lidhur me mjedisin nxitës të kreativitetit dhe atë që e zbatojnë ato në praktikë. Megjithëse ato potencojnë se krijojnë mjedis fleksibil, me mundësi eksplorimi dhe manipulimi nga ana e fëmijëve dhe të përshtatur me temën, gjatë vëzhgimit në realitet kemi hasur në mjedis të përshtatshëm infrastrukturor e hapësinor, të pasur me mjete dhe inventar të duhur, por jo mjedis atraktiv e të krijuar me atraktivitet, duke ndërruar vendet e inventarit për ta bërë klasën me

ambient të përshtatur me aktivitetin ditor. Kemi hasur në mosfunktionalizim dhe mosshfrytëzim të mjaftueshëm të aseteve mjedisore dhe mjeteve e materialeve që janë në dispozicion.

Po ashtu, përmes intervistës, edukatorët shprehën se zbatojnë strategji të ndryshme për stimulim të aftësive të fëmijëve në mendim kritik e analitik, nga vëzhgimi i praktikave të tyre në klasë, të shumtën e rasteve mjediset janë statike, rutinore, jo shumë atraktive, jo befasuese për provokim të mendimit kritik e kreativ të fëmijëve. Edukatorët e fokusonin mendimin kritik pothuajse vetëm përmes pyetjeve të hapura dhe jo sfiduese për përgjigje nga fëmijët. Pra, edukatorët e vlerësojnë mjedisin fleksibil në klasë, por shumica e praktikojnë shumë statik dhe të zakonshëm pa gjëra të reja apo ndryshe. Ato në disa raste përpiqen të krijojnë kënde të ndryshme për lojë, eksplorim dhe mundësi për krijim e atraktivitet (këndi i konstruksioneve, i leximit, i teatrit, i shkencave) dhe ku fëmijët mund të zgjedhin sipas preferencave të manipulojnë me ato që u ofrohen aty, por vetëm te një edukatore kemi parë aktivitete sipas përzgjedhjes së fëmijëve nëpër kënde, kurse 14 të tjerat i realizuan aktivitetet e përbashkëta për të gjithë fëmijët, pa funksionalizim të këndeve dhe pa përdorim të tyre nga fëmijët.

6.4. Të përbashkëtat dhe të veçantat e I. P. publike dhe private, bazuar në praktikat dhe perceptimet e edukatoreve të këtyre institucioneve, lidhur me mbështetjen e mendimit kritik e kreativ

- **Komunikimi dhe qasja e edukatoreve ndaj mendimit kritik:** Mënyra e komunikimit me fëmijët dhe qasja ndaj kompetencës mendim kritik e kreativ ishte e ngjashme në institucionet publike dhe private.
- **Strategjitë dhe metodat e zbatuara në aktivitete me fokus mendimin kritik e analitik:** Në këtë pikë, mund të themi që edukatorët e institucioneve të sektorit publik ishin pak më të përgatitura në aspektin metodik, në zbatim të aktiviteteve strategjike dhe zbatimin e kurrikulës lidhur me qëllimin (nxitja e fëmijëve për mendimit kritik) sesa edukatorët e institucioneve private, sepse këto

të fundit zakonisht ishin më të reja në moshë, më të patrajnuara, dhe kryenin aktivitete me fëmijët, por nuk shumica nuk i qaseshin mendimit kritik.

- **Mjedisi i krijuar dhe bagazhi i mjeteve dhe materialeve didaktike në dispozicion:** Mjedisi infrastrukturor i institucioneve publike është standard dhe afërsisht me kushte e rrethana të ngjashme të funksionimit të punës së tyre dhe me mundësi të kryerjes normale të punës me fëmijë. Megjithëkëtë, ankesat e edukatoreve në furnizim me materiale shpenzuese ishin të pranishme, sado që nuk shfrytëzoheshin sa duhet as ato që i kishin në dispozicion. Kurse institucionet private (të vëzhguarat) kanë një infrastrukturë pothuajse luksoze, të pajisur me mjete didaktike, dhe zakonisht edukatorët nuk kanë ankesa për asgjë (sigurisht që ngurojnë për këtë). Vlen të theksohet që tek asnjëra palë nuk kishte mbikëqyrje metodike apo profesionale (por vetëm të funksionimit dhe kujdesit ndaj fëmijëve). Edukatorët e sektorit privat, përveçqë ishin më të mbikëqyrura nga menaxhmenti autoritar, ishin edhe më të ngarkuara me punë, me përgjegjësi dhe me numër të madh të fëmijëve.
- **Raporti edukatore-prind:** Lidhur me këtë bashkëpunim, ndërmjet dy partnerëve, të cilët objektivë e kanë fëmijën, edukatorët e sektorit publik kanë shumë ankesa, sepse, siç pohojnë ato, prindërit kanë shumë kërkesa ndaj edukatoreve dhe duke qenë të ngarkuara me numër të madh fëmijësh nuk arrijnë të kenë shumë përkushtim individual për secilin prind dhe fëmijë. Kurse nga edukatorët e institucioneve private nuk kemi pasur ankesa për prindër, në fakt ata kishin komunikim dhe bashkëpunim të mirë.
- **Temat e planifikuara dhe realizuara:** Janë po ashtu një pikë e ndjeshme profesionale, sepse, bazuar në vëzhgimin e 15 aktiviteteve me fëmijët nga 15 edukatore, temat janë jo atraktive, jo shumë interesante për fëmijët, janë tema të mëdha dhe rutinore. Nuk janë tema të thjeshta, më të ngushta, më detajuese, dhe të bazuara në nevojat apo edhe dëshirat e fëmijëve, të cilat do t'i pranonin me më

shumë dëshirë e vullnet. Po ashtu, edukatorët e grupmoshave të njëjta të fëmijëve, pavarësisht asaj që fëmijët i kanë të ndryshëm, të gjithat i zbatojnë në mënyrë strikte temat e njëjta dhe kryesisht janë tema shabllone (profesionet, format gjeometrike, mjetet e komunikacionit, ditët e javës, muajt, llojet e shtazëve etj.).

- **Shfrytëzimi i mjedisit të hapur:** Kjo është një mangësi tepër e theksuar dhe e pranishme te të gjitha institucionet e edukatorët e vëzhguara, ishte mosshfrytëzimi i mjedisit të hapur, oborrit të institucionit. Nga 15 ditë vëzhgimi të proceseve të punës me fëmijë, megjithëse studimi është realizuar në muajt prill-maj, kur moti dhe mjedisi janë perfekt për shfrytëzim (për lojë, argëtim, aktivitete fizike, këndim, vallëzim, pikturim, për freskim etj.), asnjëra nga 15 edukatorët nuk kishte planifikuar asgjë për realizim në mjedisin e hapur. Pas interesimit tonë për arsyet pse nuk e bëjnë këtë, që është domosdoshmëri për mirëqenien e përgjithshme të fëmijëve, ato i fajësuan prindërit, sepse, sipas tyre, ata nuk duan që fëmijët t'i qesim jashtë, t'i ndotin rrobat, të ftohen, apo edhe të lodhen nga të nxehtit, gjë që nuk është arsyetim i paqëndrueshëm, sepse edukatorja është profesioniste e institucionit ku kryhet shërbimi ndaj kujdesit, edukimit dhe zhvillimit të fëmijëve, prandaj këto përmes komunikimit dhe mirëkuptimit duhet t'i bindin prindërit për dobritë e shumanshme që i sjell ambienti i jashtëm për fëmijët.

7. Diskutime

Në bazë të shqyrtimit të literaturës së kësaj fushe, në përgjithësi ekspertët dhe pedagogët e këtij niveli të edukimit konsiderojnë se aftësitë e të menduarit në mënyrë kritike e kreative dhe nxitja e zhvillimit të imagjinatës të fëmijët janë domosdoshmëri për zhvillimin e përgjithshëm kognitiv të tyre dhe aftësi thelbësore e përcaktuese për cilësinë e jetës së fëmijës, si individ i së ardhmes. Kurse, bazuar në rezultatet empirike, të siguruar përmes

procesit të vëzhgimit dhe intervistimit të edukatoreve, mund të argumentojmë dhe konkludojmë se:

- Edhe pse edukatoret e vëzhguara ishin me përvoja të ndryshme, me nivele profesionale dhe qasje të ndryshme ndaj punës me fëmijët parashkollorë, ndaj kompetencës së mendimit kritik, analitik dhe kreativitetit, ato kishin mendim dhe qasje përafërsisht të njëjtë.
- Në përgjithësi, edukatoret mendojnë që për nxitje të mendimit kritik duhen strategji e aktivitete specifike, gjë që nuk është e domosdoshme, sepse Vygotsky (siç citohet nga RIE, 2023), që nga shekulli i kaluar, ka konstatuar se të menduarit kritik është kompetencë bazike për zhvillim të përgjithshëm kognitiv, zgjidhje të problemeve, vendimmarrje dhe vetëmenaxhim. Po ashtu, sipas Vigotskit, fëmijët duhet të aftësohen për mendim kritik në mënyrë sa më të natyrshme, spontanisht, përmes lojës. Pothuajse në çdo moment të aktiviteteve dhe lojës së fëmijëve është i nevojshëm zbatimi i mendimit kritik dhe mbështetja e tij.
- Pavarësisht që, sipas shumë pedagogëve dhe psikologëve të fëmijërisë së hershme, e më konkretisht edhe sipas O'Reilly, Devitt, dhe Hayes (2022), mendimi kritik është aftësi thelbësore e shekullit 21, e cila te fëmijët duhet të zhvillohet që nga mosha 3-vjeçare, edukatoret e vëzhguara, në përgjithësi, nuk e praktikojnë as nuk shprehin bindjen (përgjatë reflektimit në intervistë) se kjo është aftësi thelbësore, e cila duhet të mbështetet dhe të kultivohet te fëmijët.
- Përderisa, sipas Jouppila (2021), aftësitë njohëse të fëmijëve zhvillohen kryesisht në fëmijërinë e hershme, duhet të mbështeten proceset e të menduarit të fëmijës, të orientohen kah të menduarit dhe të analizuarit kritik. Në këtë mënyrë, fëmijët i nxisim që të mendojnë vetë dhe të mbajnë përgjegjësi për ato që bëjnë, përmes të dhënave nga terreni (vëzhgimit dhe intervistimit) argumentojmë se shumica e edukatoreve të intervistuar (11 nga n=15) deri diku e kuptojnë natyrën e mendimit kritik dhe domosdoshmërinë e zhvillimit të tij, por ka shumë hapësirë për përmirësim profesional të

tyre në fushën e planifikimit, të metodave të punës dhe të përvetësimit të strategjive spontane dhe të qëllimshme për aktivitetet që e nxisin atë.

- Sipas psikologut Wallas (1920), mjedisi kreativ për të mësuarit e ndihmon zhvillimin e kapaciteteve kreative të fëmijëve, zhvillimin e imagjinatës, të menduarit kritik dhe zhvillimin kognitiv në përgjithësi. Në shumicën e rasteve, përgjatë vëzhgimit (10 nga n=15) kemi hasur në mjedise statike, të pandryshueshme dhe jo fleksibile, gjë që nuk është mjedis stimulues as nxitës i mendimit kritik e kreativ.
- Kurse, aktivitetet e realizuara (gjatë vëzhgimit të praktikës së edukatoreve që ishin si mostër) kishin tematika dhe përmbajtje të shabllonizuara, jo atraktive, tepër të njohura edhe për vetë fëmijët, sepse u janë përsëritur nëpër vite (që nga moshë 3 deri në 6 vjet). Këto ishin tema të mëdha, të përgjithshme, jo sa duhet të natyrës së moshës së fëmijëve, si; llojet e komunikacionit, profesionet, festat, format gjeometrike, që në një mënyrë më shumë e kufizojnë sesa e aktivizojnë apo e mbështesin mendimin kritik e kreativ, gjë që domethënë fëmijëve nuk u krijoheshin situata provokuese për kureshtjen, nxitjen e mendimit kritik, analitik dhe të provokimit të imagjinatës. Nuk krijoheshin probleme, dilema, sfida, që fëmijët të ofrojnë alternativa dhe ide personale për zgjidhje në mënyrë të pavarur. Ndërkaq, sipas Alwali (2022), programet cilësore të edukimit në fëmijërinë e hershme duhet të fokusohen në kultivimin e aftësive të të menduarit kritik të fëmijët parashkollorë, sepse kjo sjell shumë përfitime për jetën e fëmijëve në të ardhmen e tyre.
- Qasja pozitive, komunikimi interaktiv në nivel të fëmijëve dhe në mënyrë atraktive, janë elemente që e nxisin mendimin kritik, analitik dhe angazhimin e imagjinatës, por këto në të shumtën e rasteve të vëzhguara mungonin në terren.
- Roli i edukatores në më shumë se gjysmën e rasteve është formal dhe autoritar, pa fleksibilitet dhe mbështetje individuale.

- Kurse, studiuesit e mendimit kritik në përgjithësi potencojnë se për mendim kritik e kreativitet edukatoreve nuk u mjaftojnë vetëm aftësitë, por edhe prirjet dhe talenti se çka duan, çka u nevojitet dhe si të nxitet e të mbështetet zhvillimi i shumanshëm i fëmijëve, sepse këto (aftësitë dhe talenti) janë të lidhura thelbësisht (Davies, Forman, Rasi, & Stevens, 2002). Lidhur me këtë, në terren kemi hasur komunikimin interaktiv në nivel të fëmijëve dhe në mënyrë atraktive janë elemente që e nxisin mendimin kritik, analitik dhe angazhimin e imagjinatës, por, në të shumtën e rasteve të vëzhguara, këto specifika mungonin. Kurse, përgjatë vëzhgimit të praktikës së 15 edukatoreve ishte i pranishëm roli shumë formal, pa flksesibilitet, pa atraktivitet dhe pa shumë mbështetje individuale të fëmijëve, posaçërisht në aspektin social dhe emocional.

8. Përfundime

Në përgjithësi, lidhur me mbështetjen e fëmijëve parashkollorë në kompetencën e mendimit kritik, kreativitetit dhe zgjidhjes të problemeve, mund të themi se kemi rezultate modeste, si në institucionet publike, ashtu edhe në ato private. Edukaret e vëzhguara dhe të intervistuarat nuk reflektojnë njohuri të mirëfillta për rëndësinë e mendimit kritik e analitik, në zhvillimin kognitiv dhe të përgjithshëm të fëmijëve. Ato nuk reflektojnë përmes praktikës, as përmes intervistës, njohuri të nevojshme lidhur me motivimin dhe nxitjen e mendimit kritik e analitik të fëmijët, kështu që të gjitha (por disa më shumë e disa më pak) kanë nevojë për zhvillim profesional e trajnime metodike, për përmirësim të punës praktike dhe zbatimin e strategjive stimuluese, fleksibile, atraktive dhe mbështetëse të shkathësisë të fëmijëve në këtë aspekt. *Është qenësore që edukaret ta kuptojnë çka është mendimi kritik, të dinë rëndësinë dhe domosdoshmërinë e aftësisë të fëmijëve dhe të dinë të përdorin kur dhe si strategji efektive për zhvillim të mendimit kritik.*

9. REKOMANDIME

Rekomandimet për MASHTI-n:

- Të kenë mbikëqyrje profesionale në institucionet parashkollore nga metodologë të parashkollorit (në pajtim me statusin **prioritet shtetëror** që ka edukimi parashkollor);
- Të integrohet mendimi kritik në dokumentet zyrtare dhe mbikëqyrëse të edukimit parashkollor.
- Të realizohen trajnime obligative për zhvillim dhe ngritje profesionale të edukatoreve, sepse institucionet parashkollore janë përplot edukatore të reja pa përvojë dhe pa trajnime.

Rekomandime për edukatorët:

- Të mbështeten fëmijët në të gjitha dimensionet e zhvillimit të tyre;
- Të përdorin më shumë metoda aktive që stimulojnë mendimin kritik e kreativ;
- Të vëzhgojnë fëmijët në vazhdimësi dhe të identifikojnë nevojat e tyre për mbështetje;
- Planifikimin ditor ta bëjnë më fleksibil, më praktik, e jo formal e administrativ.
- Të angazhohen fëmijët me veprime, që të mund të shprehin mendimin kritik dhe kreativitetin, sepse kjo është një aftësi që e përcakton cilësinë e jetës së fëmijës edhe për të ardhmen.
- Të stimulohen dhe t'u mundësohet fëmijëve sa më shumë të jenë eksplorues dhe krijues.
- Të krijojnë mjedis atraktiv, fleksibil, befasues, dhe materiale më interesante dhe të improvizuara me materiale të ricikluara dhe të marra nga natyra.
- Lexim-kuptimi dhe mendimi kritik të realizohen në kontekst të secilës fushë zhvillimore dhe secilës kompetencë.

- Këshillohet përfshirja e trajnimeve të vazhdueshme për strategjitë konkrete të mendimit kritik dhe kreativitetit në edukimin parashkollor.
- Të planifikojnë, të krijojnë mundësi, dhe të realizojnë sa më shumë aktivitete në natyrë dhe në ambiente të hapura, sepse aty është hapësira më adekuate për zhvillimin dhe disponimin e fëmijëve.

Literatura

- Alwali, A. K. (2022). Philosophical criticism and literary criticism (a comparative study). *Abhaath Journal*, June 2022. United Arab Emirates University. https://www.researchgate.net/publication/361102978_Philosophical_criticism_and_literary_criticism_a_comparative_study_Abhaath_Journal
- Brousseau-Liard, P. É. (2017). The roots of critical thinking: Selective learning strategies in childhood and their implications. *Canadian Psychology / Psychologie canadienne*, 58(3), 263–270. <https://doi.org/10.1037/cap0000114>
- Facione, P. A. (2015). *Critical thinking: What it is and why it counts*. Measured Reasons LLC. https://www.researchgate.net/publication/251303244_Critical_Thinking_What_It_Is_and_Why_It_Counts
- Fisher, C. D. (2014). Conceptualizing and measuring wellbeing at work. In *Wellbeing*. <https://doi.org/10.1002/9781118539415.wbwell018>
- Jouppila, K. (2021). *Supporting the development of critical thinking in early childhood education*. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/502597/Critical%20Thinking%20in%20Early%20Childhood.pdf?sequence=5>
- Nurjanah, N. E. (2020). Pembelajaran STEM berbasis loose parts untuk meningkatkan kreativitas anak usia dini. *Jurnal Audi: Jurnal Ilmiah Kajian Ilmu Anak dan Media Informasi Paud*, 5(1), 19–31. Retrieved from https://scholar.google.co.id/citations?view_op=view_citation&hl=id&user=UoqiNJEAAA&citation_for_view=UoqiNJEAAA&cQOLeE2rZwMC

- O'Reilly, C., Devitt, A., & Hayes, N. (2022). Critical thinking in the preschool classroom: A systematic literature review. *Elsevier, Volumi 22*.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1871187122001134?via%3Dihub>
- O'Reilly, C., Devitt, A., & Hayes, N. (2022). Critical thinking in the preschool classroom – A systematic literature review. *Thinking Skills and Creativity*, 46, 101110. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2022.101110>
- Paul, R., & Elder, L. (2020). *Critical thinking: Concepts and tools*. Rowan and Littlefield.
<https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2848072>
- Rajiv, R. (2021, May 17). How we embrace experiential learning at GIIS preschool. *Global Indian International School Blog*.
<https://blog.globalindianschool.org/author/rema-rajiv>
- Resnick, M. (2017). *Lifelong kindergarten: Cultivating creativity through projects, passion, peers, and play*. The MIT Press.
<https://mitpress.mit.edu/9780262536134/lifelong-kindergarten/>
- RIE. (2023, prill 23). *Lev Vygotsky: How relationships shape our learning*.
<https://rie.org/lev-vygotsky-how-relationships-shape-our-lear>
- Rivas, S. F., Saiz, C., & Ossa, C. (2022). Metacognitive strategies and development of critical thinking in higher education. *Frontiers in Psychology*, 13, 913219.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.913219>
- Santín, M., & Hobbelink, C. (2020). Resultative event representations in Dutch children and adults: Does describing events help memory? *Proceedings of the BUCLD Conference*.
https://www.researchgate.net/publication/339553762_Resultative_Event_Representations_in_Dutch_Children_and_Adults_Does_Describing_Events_Help_Memory
- Templar, R. (2019). *Critical thinking*.
<https://www.oreilly.com/library/view/rules-of-thinking/9781292263823/html/part-009.html>
- Vincent-Lancrin, S. (2021). Fostering students' creativity and critical thinking in science education. Në *Education in the 21st century* (fq. 29–47). Springer.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-85300-6_3

Wahyuningsih, S., Nurjanah, N. E., Rasmani, U. E. E., Hafidah, R., Pudyaningtyas, A. R., & Syamsuddin, M. M. (2020). STEAM learning in early childhood education: A literature review. *International Journal of Pedagogy and Teacher Education*.

https://scholar.google.co.id/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=UoqiNJEAAAAAJ&citation_for_view=UoqiNJEAAAAAJ:roLk4NBRz8UC

Wallas, G. (1920). *Human nature in politics* (3rd ed.). Constable. (Original work published 1920). <https://www.gutenberg.org/files/11634/11634-h/11634-h.htm>

Willingham, T., D. (2019). *How to Teach Critical Thinking*. Education Future Frontiers.

http://www.danielwillingham.com/uploads/5/0/0/7/5007325/willingham_2019_nsw_critical_thinking2.pdf